

Podborský, Vladimír

Zoomorfní plastika

In: Podborský, Vladimír. *Těšetice-Kyjovice. 2, Figurální plastika lidu s moravskou malovanou keramikou*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, c1985, pp. 123-148

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122171>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6. ZOOMORFNÍ PLASTIKA

Zoomorfní plastiky z prostředí lidu s MMK je podstatně méně než plastiky lidské. Ze souhrnné statistické evidence vyplývá poměr 1 : 6,78; srovnáme-li výskyt samostatné zoomorfní a lidské plastiky, je rozdíl ještě daleko výraznější: 1 : 13,63. Tento jev odpovídá poměrům v jiných částech jihovýchodoevropského neolitu i v tripylské kultuře (CEHAK 1931, 193).

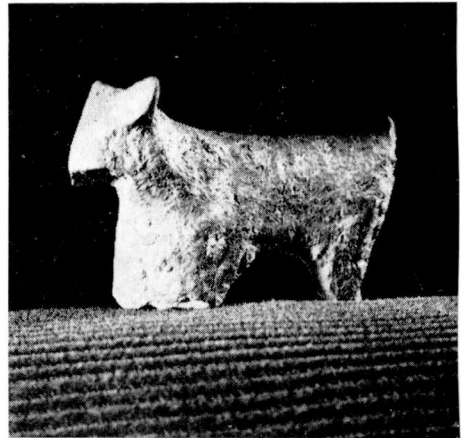
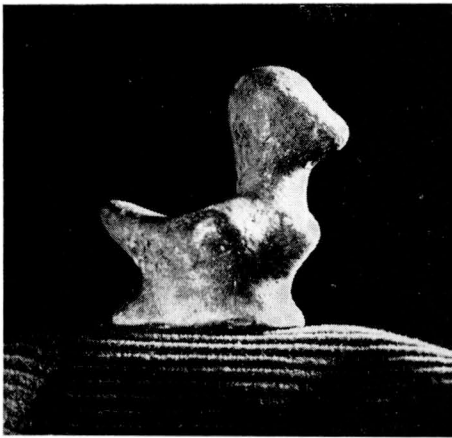
Aplikace zoomorfních motivů v kultuře s MMK je několikerého druhu: především jde o samostatnou zoomorfní plastiku, důležitá je dále skupina zoomorfních nádob, skupina zoomorfních pokliček a konečně bez významu není ani kategorie zoomorfních výčnělků či držadel. Zatím nejsou známy reliéfní aplikace zoomorfních motivů na stěně nádoby a stěží lze očekávat i malované faunistické motivy, neboť figurální malba na keramice je lidu s MMK cizí.

6.1. SAMOSTATNÁ ZOOMORFNÍ PLASTIKA

V této práci jsem shromáždil celkem 97 exemplářů volné zoomorfní plastiky. Pocházejí ze 33 lokalit (3 figurky jsou z neznámého naleziště). Není vyloučeno, že k volné plastice náleží i některé zvířecí hlavičky, zařazené dále jako zoomorfní výčnělky; přesné rozlišení není v některých případech možné.

Z technologického hlediska jde o výtvary hnětené obyčejně z jediného kusu keramické hmoty (nanejvýše s nalepenými končetinami nebo jinými drobnými součástmi těla). Nepředpokládám žádné složité způsoby tváření drobných zvířecích sošek s výjimkou zpevňování těl a končetin tenkou tyčinkovitou výztuhou — *tab. 132 : 6, 145 : 2*. Drobné součásti figurek (rohy, nohy, ocas, uši) jsou obyčejně poškozené nebo vůbec chybějí, což je při drobných rozměrech tohoto druhu plastiky stejně běžné jako politováníhodné. Materiál k výrobě zvířecích sošek nebyl nikterak speciálně připravovaný; naopak: jeho charakteristiky jsou shodné s keramickou hlinou v nejširším slova smyslu. Modelace obvykle není nej-

Obr. 67. Boskovštejn I — Obr. 68. Těšetice-Kyjovice, obj. 36.

jemnější. Zvláštní úprava povrchu bývá konstatována jen výjimečně. Zdobení povrchu, pomíneme-li znázornění somatických prvků, zjistíme jen vzácně (malování — *tab. 124 : 2, 5, 125 : 4, 128 : 4, 131 : 1, 132 : 1*; „rýsování“ — *tab. 125 : 2a'*; rytí — *tab. 129 : 4*). Plastická ornamentace souvisí v několika případech s vyznačením páteře či mléčných žláz — *tab. 130 : 4d, 132 : 9e*.

Z celkového počtu 97 exemplářů zoomorfní plastiky nese 10 kusů, tj. 10,3 %, stopy malování povrchu. Procento malované zvířecí plastiky se velmi nápadně shoduje s procentem malované lidské plastiky (10,1 %). Malování zoomorfních figurek je také zcela podobně rozloženo do chronologických fází: vesměs jsou pomalovány terakoty fáze Ia a Ib, ze II. stupně MMK je (bíle) malována jediná soška — *tab. 132 : 1*.

Interpretačně přínosnější nežli malování plastik je hledisko typologicko-stylistické. Přes individualizované pojetí většiny sošek lze shledat ve shromážděném souboru dvě tendence k typizovanému vyjádření živé předlohy. V obou případech jde asi o prase (zřejmě prase domácí), i když zoologické určení je všeobecně velmi obtížné. Prvý typ představuje zvíře mohutného zavalitého těla, v průřezu většinou kruhového nebo alespoň silně oblého — *tab. 128*. Zavalité tělo mají i některé drobnější „individualizované“ figurky prasátek — *tab. 131 : 2, 4, 6, 8*. Hlavy většiny výše zmíněných plastik se nedochovaly a postoj těla některých — *tab. 128 : 1, 2, 4* — může vzbuzovat představy i jiného zvířecího druhu, např. skotu. Co do velikosti převažují v tomto případě plastiky „větší“, tj. v délce 7–10 cm.

Druhý typ se od prvního liší především trojúhelníkovým průřezem těla, které je mnohdy značně ploché — *tab. 124 : 7, 129 : 1–4, 130 : 6*. I jeho vzhled dává často možnost volnějšího určení živočišného druhu, většinou však jde opět o prase domácí. Velikostí se škála plastik tohoto typu od prvního neliší.

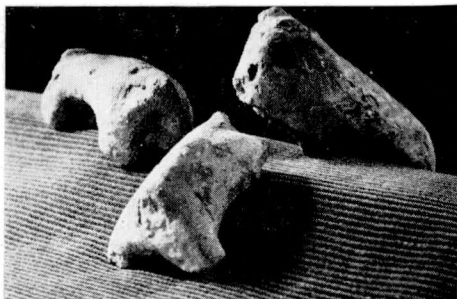
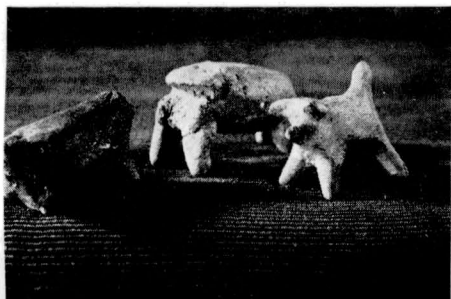
Existují dále ještě menší zoomorfní terakoty, představující opět prasátko, kde poměrnému realismu provedení těla neodpovídá silně styli-

Obr. 69. Střelice III a Střelice. - Obr. 70. Těšetice-Kyjovice, obj. 61, 4, 61.

zovaná hlava se „žralokovitě“ rozevřenou tlamou — *tab. 131 : 2, 7, 8* —, nebo hlava s náznakem „soví“ tváře — *tab. 127 : 1, 4, 130 : 4, 131 : 6* —, případně kde hlava nebyla vůbec modelována vůbec — *tab. 129 : 1, 131 : 3*. Ve všech uvedených případech sledujeme typizované znaky, projevující se až nápadnými shodami na různých lokalitách jižní Moravy; prokazuje se tak opět tendence k unifikované tvorbě figurální plastiky, což v případě drobných zvířecích sošek není na první pohled tak nápadné jako v případě lidských figur. Stylizace široké „žralokovitě“ tlamy je příkladem manýristického pojetí obličejové partie, které známe i ze zoomorfního výčnělku z Kramolína — *tab. 150 : 2*; chronologicky se váže na delší časový úsek (Jaroměřice n/R — Ib — Ctidružice — IIb) a opět dokumentuje stylové spojitosti plastiky této doby oproti plastice fáze Ia. Stejně je tomu v případě „sovích“ tváří, vázaných na identické pojetí obličje lidských figur. Drobné silně stylizované terakoty, komponované bez hlavy, pouze s naznačeným ocáskem, proces zjednodušení sošek dovršují a jsou opět datovatelné asi až do konce II. stupně MMK.

Ostatní zoomorfní plastiky lidu s MMK je nutno zahrnout do jediné, typologicky netříditelné skupiny individualizovaných figurek. Převládá u nich tendence realistického zpodobení zvířecího druhu, tendence ne vždy stejně zdařilá. Druhově převládá ovce či koza, resp. beran nebo kozel — *tab. 124 : 1, 125 : 1—4, 126 : 6, 145 : 1, 2*. V některých případech lze uvažovat o drobném přežvýkavci stejně jako o sovi — *tab. 129 : 2, 3*,

Obr. 71. Jaroměřice n/R, Ctidružice, Jaroměřice n/R — Obr. 72. Ctidružice, neznámé naleziště.

130 : 6, 133 : 1. Několik plastik psa opravdu představuje — *tab. 124 : 2, 5, 6* — a malování povrchu dvou jeho figurek dává tomuto zvířeti zvláštní význam. Zpodobení krávy — *tab. 132 : 9* — či býka — *tab. 126 : 7, 127 : 6, 130 : 2, 3* — je možno považovat za prokázané, není však tak časté, nebo dokonce univerzální, jak se to mnohdy tradovalo.¹ Poškozená hlava (uložené rohy apod.) v řadě případů nedovoluje přesnou klasifikaci sošky, která má znaky více živočišných druhů. Subjektivismus při pokusech o zoologické určení zvířecích sošek ilustruje např. zmínka H. KÜHNA o figurce koně v moravském neolitickém materiálu (KÜHN 1926, 181; CEHAK 1931, 203); osobně bych žádnou ze shromážděných plastik za figurku koně nepovažoval.

Největší zastoupení mezi určitelnými terakotami má beze sporu prase

Obr. 73. Lesůňky II — Obr. 74. Kramolín, obj. 52.

domáci. Kromě uvedených typů větších plastik a figurek s manýristicky vyjádřenou nebo jinak potlačenou hlavou se v našem souboru objeví řada realisticky modelovaných, často velmi drobných sošek vepříků — *tab. 131 : 1, 4, 5, 132 : 2, 3*; některé nelze hodnotit jinak než jako malá mistrovská dílka, jejichž tvůrce nepostrádal znamenitou schopnost pravdivého vystižení živé předlohy. Torzo figurky tohoto druhu z Kramolína — *tab. 131 : 5* — má např. výrazně naturalisticky modelovaný rypák, pro prase charakteristický; toto torzo mělo také jako jediné vůbec (pokud nepočítáme náznak u sošky z Prstic — *tab. 145 : 2a*) plasticky modelovaný kančí pohlavní orgán (dochovala se jen jeho část). Realismus kramolínského torza lze srovnat s provedením kančích figurek z prostředí východoevropské malované keramiky (CEHAK 1931, *tab. XII : 1, 2*), realismem až naturalismem zoomorfní plastiky pověstné.

Zbývající plastiky této velké skupiny individualizovaných sošek představují zřejmě zvířenu lovnou: zajíce, vodního ptáka (kachnu?), medvěda, rybu — *tab. 126 : 5, 126 : 4, 126 : 2, 127 : 3, 5, 133 : 3, 126 : 3*. Ze Střelice pochází drobná soška připomínající předkem želvu — *tab. 126 : 1*

¹ Např. v tripylské kultuře převažuje v zoomorfní plastice býk nebo vůl a zpodobení těchto zvířat je tak precizní, že lze rozlišit dokonce 2 druhy rohatého skotu: se široce do stran rozloženými rohy a s kratšími dopředu prohnutými rohy (CEHAK 1931, 193, *tab. IX : 1, 2, 4*).

—, jejíž tělo však tomuto zvířeti neodpovídá. J. SKUTIL rekonstruoval tuto figurku jako býčí (1947, 208, obr. na tab. VI) a o její správné interpretaci je těžko rozhodnout. Větší jednoduchá soška sedícího zvířete ze Žop — tab. 133 : 4 — předvádí snad medvěda nebo ježka a upomíná jako jednodušší předobraz na známou egejskou (kykladskou) malovanou terakotu ze Syru, představující sedícího medvěda nebo ježka, pijícího z mísy (HOOD 1961, 199, obr. 13; HIGGINS 1973, 57, obr. 56). Torzo z Těšetic-Kyjovic — tab. 133 : 2 — napodobuje svým mimořádně plochým tělem šelmu. Řada figurek pak zůstává druhově neurčitelná.

Stupeň realismu provedení samostatných zoomorfních plastik je — dobově posuzováno — různý a vyplývá asi spíše ze schopností tvůrce než z cílevědomého záměru. Hodnota provedení sošky byla možná moti-

Obr. 75. Brno-Líšeň — Obr. 76. Plaveč.

vována i jejím účelem: dětským hračkám, případně hříčkám mládeže bychom asi mohli jen těžko připisovat záměrnou koncepci výtvoru. Naproti tomu od votivního předmětu, který má zastupovat živé zvíře, lze očekávat i odpovídající, tj. kvalitativnější způsob modelace.

Stupeň realismu figurek zřejmě není svázán s vývojem mateřské kultury, i když je na druhé straně pravda, že manýristické pojetí hlavy zvířete je vázáno až na mladší vývoj. Jisté prvky realismu lze najít především v celkovém ztvárnění těla individualizovaných sošek (např. u koz a prasat), někdy i v modelaci hlavy. Drobné detaily (uši, rohy, oči, nozdry, tlama) bývají naznačeny plasticky (důlky, rýhami, výstupky), nebo jsou pominuty; citlivě se tu promítá i stupeň dochovalosti plastiky. Pohlaví znázorněno — až na výše zmíněné výjimky — nebývá. Spíše je naznačen řitní otvor. V žádném doloženém případě se na břichu zvířecích sošek lidu s MMK neobjevily dírkami naznačené mléčné žlázy, jako bývá běžné později na terakotách bádenského komplexu. Nelze proto říci, zda se ve zvířecí plastice promítá též mateřský, resp. samičí akcent, jaký se jednoznačně projevuje v plastice lidské. Pouze podle následných eneolitických analogií (terakoty bádenského komplexu), na nichž se častěji objevují primární i sekundární samičí znaky (NOVOTNÝ 1972, 13; SMÍD 1979, 83; PAVELČÍK 1982, 268n), lze soudit, že i v našem případě mohlo jít nejspíše o samičí individua, nešlo-li vůbec o pouhý abstrakt určitého zvířecího druhu, případně zvířete vůbec. Za těchto okolností

nelze beze zbytku akceptovat názor tradovaný v německé literatuře, že zvířecí plastika neolitu představuje mužskou složku kultu plodnosti (DEHN 1950; 1n; KAUFMANN 1976b, 79). Ani v případě zoomorfních nádob nelze říci, že jde bez výjimky o aplikaci samčích jedinců, i když samčí znaky tu ojedinele — na rozdíl od samičích — zobrazeny bývají — *tab. 140 : 2*.

Moravské terakoty představují zvířata v základním postoji, v určité ztrnulosti, v jakémisi lineárním průmětu. Zachycení pohybu v pravém slova smyslu zjiitelné není. Ojedinele se objeví nanejvýše ohyb krku zvířete — *tab. 124 : 4*. Osamocený je také posed zvířete — *tab. 133 : 4*. Určitou dynamičnost sledujeme na plastice ryby z Hlubokých Mašůvek: figurka je dutá, má věrně napodobenou otevřenou rybí tlamu a místo ploutví na odpovídajících místech těla otvory — *tab. 126 : 3*.

Zoomorfní figurky lidu s MMK, zahrnuté do největší skupiny individualizovaných plastik, jsou velmi drobné (délka kolem 4—5 cm). Připomínají drobné obětiny a vyloučit nelze ani možnost, že šlo o pouhé hračky. Zda existovala v MMK také monumentální zvířecí plastika nelze dnes spolehlivě prokázat. Monumentální beraní rohy, pocházející údajně ze sídliště s mladší MMK v Brně-Žabovřeskách — *obr. 109, 110* — (HRUBÝ 1959; PODBORSKÝ—VILDOMEK 1970, 18, *tab. 10 : 128*), mají výzdobu (husté plastické řezané pásy), která ukazuje spíše na eneolitické stáří. Nadprůměrnou velikost vykazuje také plastika beraní hlavy z Lulče (jde patrně o zoomorfní držadlo — *tab. 134 : 1*), náležející asi až jordanovské skupině (SKUTIL 1946, 73). O kulturním zařazení velké duté kozlí hlavy z Vysočan — *tab. 134 : 2* — lze vyslovit z typologického a výzdobného hlediska rovněž pochybnosti (PAVELČÍK 1967, *tab. VI : 17g*), i když byl předmět nalezen údajně také na sídlišti s MMK (SKUTIL 1946, 123, 125).

Ne nevýznamná je otázka vztahu zvířecích figurek MMK k analogickým plastikám lidu s kanelovanou keramikou, nalázaným v poměrně značných počtech na sídlištích (méně v hrobech) v celém rozsahu trvání bádenského komplexu (PAVELČÍK 1958; 1967; 1982; MEDUNOVÁ—BENEŠOVÁ 1964, 131; NOVOTNÝ 1972; TORMA 1972; ŠTROF 1979, I, 37—38; ROMANOVSKÝ 1983). Jak ukázala poslední souborná studie

Obr. 77. Horákov — Obr. 78. Boskovštejn I.

J. PAVELČÍKA, existuje přímá návaznost obou druhů artefaktů, projevující se až detailními shodami v oblasti technologie a modelace povrchu. Obě základní typizované skupiny figur lengyelské kultury našly přímé pokračování v době následné (sošky „se střežovitým tělem“ a sošky „se zavalitým tělem“; PAVELČÍK 1982, 270n). Na terakotách bádenské kultury jsou ovšem častěji zobrazovány somatické detaily, zejména znaky samičího těla, mléčné žlázy apod. To je zdánlivě v rozporu s tendencí k silné stylizaci lidských figur bádenského komplexu, ve skutečnosti však to odpovídá zvýšenému významu dobytkařství a pastevectví v eneolitu oproti vlastnímu neolitu.

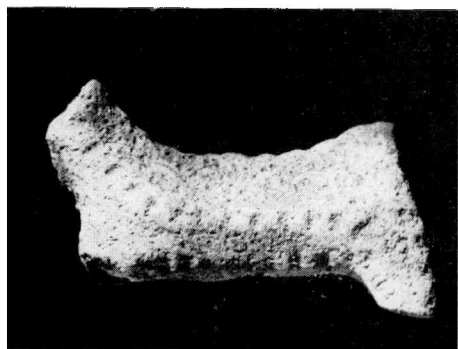
Podobnost některých drobných zvířecích figurek lidu s MMK a lidu bádenského jde do takových podrobností, že jednotlivé exempláře bývají řazeny do obou kultur současně. Jde např. o figurku medvěda z Brna-Líšně — *tab. 126 : 2* —, kterou zahrnul J. PAVELČÍK do náplně nejstarší moravské kanelované keramiky (1958, *tab. XI : 4*; 1967, 25, *tab. IV : 79*), která však stylisticky patří spíše lengyelskému komplexu; naopak sošky zvířátek z Bílovic, okr. Prostějov (MM, inv. č. 51.654) a ze Starého Města, okr. Uherské Hradiště (MM, inv. č. 57.766) (SKUTIL 1947, 210, obr. vpravo dole; 216, obr. vlevo uprostřed), uváděné v souvislosti s MMK (K. HANÁK, K. MAREŠOVÁ), náleží za základě technologického zpracování a zobrazení detailů těla na hlavě a na spodku těla technikou výrazných vpichů určitě kanelované keramice (PAVELČÍK 1982, 268) a mají mnoho analogií v nově získaném souboru z Hlinska u Lipníku.

Zoomorfní plastika lidu s MMK zahajuje na Moravě novou etapu vývoje tohoto druhu památek. Je vázána na neolitické tradice balkánsko-anatolského okruhu. Staroneolitické sošky jsou na Moravě velmi vzácné a typologicko-stylisticky nejednotné; K. MAREŠOVÁ uvádí všeho všudy 6 exemplářů volně zoomorfní plastiky lineárního neolitu (1971, 65). Těžko tedy hledat genetické vztahy zvířecí terakoty obou uvedených kultur moravského neolitu, které jsou od sebe navíc odděleny vývojovou epizodou západně orientovaného a umělecky málo výrazného komplexu s vypíchanou keramikou. Zoomorfní plastika lengyelského lidu položila na Moravě základy nové delší výtvarné tradice, která našla pokračování v bádenském komplexu, napojeném novými ekonomickými a kulturními jevy z evropského jihovýchodu. I tato zdánlivě prostá složka hmotné a duchovní kultury je ukazatelem základní kulturní orientace toho kterého komplexu.

6.2. ZOOMORFNÍ NÁDOBKY

Z kulturního dědictví lidu s MMK pochází celkem 16 exemplářů zoomorfních nádob; jsou ze 13 lokalit a většinou patrně až z doby počínaje fází Ib. 9 nádobek je úplných nebo téměř úplných, ostatní — s výjimkou miniaturní hříčky z Hlubokých Mašůvek III/st. — *tab. 139 : 2* —, která je sice celá, ale klasifikačního významu nemá — jsou natolik fragmentární — *tab. 136 : 1, 2, 137 : 1, 139 : 1, 140 : 1* —, že je velmi obtížné je jakkoli blíže hodnotit.

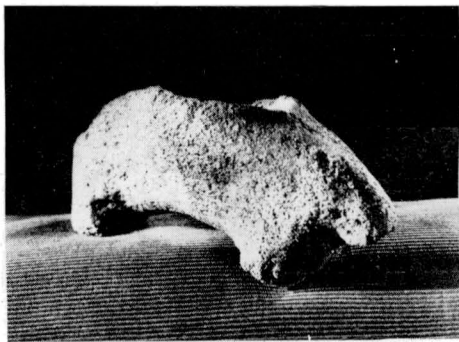

Obr. 79. Ctídružice — Obr. 80. Horákov.

Zoomorfní nádoby jsou v pravěku velmi rozšířené a houževnatě se udržují zejména v pospolitostech vázaných převahou na zemědělský způsob života (PODBORSKÝ 1982). Ve střední Evropě se vyskytují již od staršího neolitu, ale jejich hlavní vlna přichází opět teprve v souvislosti s nástupem lengyelské civilizace. V obsahu MMK se objeví především skutečné, pravé zoomorfní nádoby, jejichž tělo odpovídá realitě určitého zvířete; nepravá zoomorfika, tj. taková, která se podobají tvaru běžné užitkové nádoby, ale mají volně aplikovány, např. formou výčnolků, některé tvary zvířecího těla (nejčastěji hlavu), jsou sice běžná v celém neolitu, ale mají jen velmi omezený klasifikační význam. Stylizované zoomorfní nádoby se v MMK neobjeví.

Předměty, o nichž nyní pojednám, jsou vlastně větší (d 12—20 cm) samostatné zvířecí (ptačí) plastiky s menší dutinou či jen dolíkem v zádech. Otvor v zádech zpravidla není ještě doprovázen nálevkou, jako je tomu zejména v mladším pravěku (PODBORSKÝ 1982, 31n, obr. 17). Výjimkou jsou v této době obě známé nádoby z Abrahámu ze Slovenska, které mají na zádech vysokou nálevku a předznamenávají tak pozdější vývoj těchto tvarů.

Z celistvých moravských exemplářů mladšího neolitu lze vydělit 2 základní typy zoomorfních nádob; zvlášť posuzovány musí být nádoby

Obr. 81. Střelice — Obr. 82. Klentnice.

ornitomorfní. K prvému typu patří nádoby kubického hráněného těla — *tab. 136 : 3, 139 : 3, 140 : 2* —, ke druhému nádoby realističtější, oblého těla a vyrovnanějších proporcí — *tab. 135 : 2, 138 : 1, 2, 137 : 1, 139 : 1, 140 : 1*. Oba typy jsou mírně chronologicky diferencovány: první je vázán jednoznačně na fázi Ib, druhý na dobu fáze Ib a II. stupně MMK.

Z nádobek kubického těla stojí na prvním místě exemplář z Postoupek-Hradiska — *tab. 140 : 2* —, zpracovaný do podoby dvojhlavého kozla s mohutným hrubě modelovaným tělem se zdůrazněným samčím pohlavním orgánem. Velmi podobný je mu i další kus z Horákova — *tab. 136 : 3* —, který ovšem nemá dochovalou hlavu a v plochém hřbetě má místo jednoho hlubšího otvoru dva mělké dolíčky, zcela obdobně jako současný exemplář ze Santovky na Slovensku (PAVŮK 1981, 66—67, obr. 61—62). Ideově navazují tyto exempláře na staroneolitické dózičky typu nálezu z Bině (PAVŮK 1981, 65, obr. 60). K oběma uvedeným moravským nádobkám se druží novější nález z Jezeřan-Maršovic — *tab. 139 : 3* —, malé zoomorfikum s uraženou hlavou, ale mohutným kubickým tělem s hlubším otvorem ve hřbetě. Všechny registrované případy tvoří spolu s exemplářem z Komjatic ze Slovenska (VLADÁR 1979, 50, obr. 28) výrazný stylisticko-chronologický horizont lengyelského okruhu středního Podunají (Ib).

Sérii realističtějších nádobek druhého typu zahájíme exemplářem z Klentnice — *tab. 135 : 2* —, který sice opět nemá zachovalou přední část těla, ale obloukovitě prohnuté tělo s ocáskem jej zcela nepochybně řadí k oběma dalším kusům z Jaroměřic n/R a Lesůněk II. Oba tyto exempláře jsou si velmi podobné a prozrazují vznik ve stejném regionu, ne-li ve stejné „dílňě“. Celistvější nádobka z Jaroměřic n/R — *tab. 138 : 1* — má hlavu kozla s uraženými rohy, ale obličej nese črty lidské tváře (KOŠTUŘÍK 1974a, 19; 1979, 38; VLADÁR 1979, 31). Původní silné nohy a zavalité tělo propůjčují nádobce vzhled fantastického tvora (kozla s tělem prasete a lidským obličejem). Výjimečnost předmětu podtrhují stopy žlutočerveného malování povrchu; zbytky malby jsou i v dutině ve hřbetě zvířete. Exemplář z Lesůněk — *tab. 138 : 2* — nemá sice dochovalou přední část těla s hlavou a má také o něco menší otvor ve hřbetě, ale jinak se předchozímu podobá. Je však nemalovaný a vyrobený ze zrnitější keramické hmoty. Oba tvary mají opět obdobu na Slovensku (Želiezovce, Brodzany, Santovka: PAULÍK 1980, obr. 74; VLADÁR 1979, obr. 29; PAVŮK 1981, obr. 65); chronologicky asi nejsou zcela jednotné a nevytvářejí jednoznačně úzký časový horizont výskytu.

Určitou analogii dvojhlavé závěsné zoomorfní nádoby ze slovenské Santovky (PAVŮK 1981, obr. 63) je i unikátní nový nález zoomorfika z Bošovic — *tab. 135 : 1* — (ŠEDO 1986). Ukazuje na značnou variabilitu a oblibu tohoto motivu. Naproti tomu obdobu zatím postrádá výrazné torzo větší černě hlazené ornitomorfní nádoby ze Střelic — *tab. 137 : 2* — s neobyčejně realisticky modelovaným tělem (hlava chybí), která stála původně na masivní nožce. I tento exemplář má ve hřbetě poměrně hluboký otvor. Miniaturní ptačí hlavu měla i jiná nádobka ze Střelic — *tab. 140 : 1* —, z níž se dochoval jen předek; torzo upomíná na exempláře zoomorfních nádob tripylské kultury (CEHAK 1931, tab. XIV : 2),

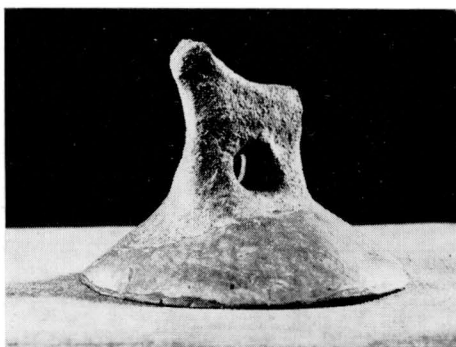
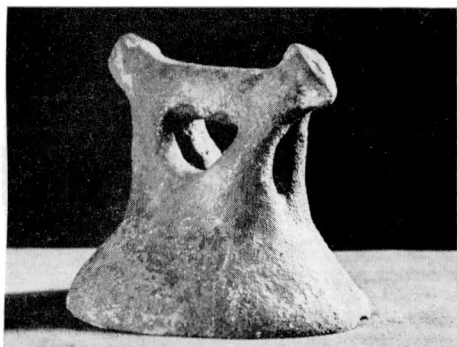
i na pozdější ptačí exempláře šterchátek platěnické kultury (Určice: POD-BORSKÝ 1963, tab. XV : 1a, b). Unikátní hříčkou je dále drobná závěsná nádobka s delším ptačím krkem ukončeným stylizovanou hlavičkou z Rymic (DOHNAL 1958, obr. 1 : 3).

Obr. 83. Bošovice.

Je pozoruhodné, že tak zvláštní předměty, jako jsou zoomorfni nádobky, o jejichž funkci v religiózním životě jejich tvůrců asi nebude pochyb, jsou jen výjimečně zdobeny. Většina moravských a slovenských exemplářů není ani malována. Stopy malby z výše analyzovaných tvarů nese jen nádobka z Jaroměřic n/R: žluto-červená malba šikmých pruhů je však špatně čitelná a nelze proto říci, měla-li snad výjimečný ráz nebo normy běžné malované keramiky. Naproti tomu menší nádobka z Abrahámu (KRIČKA 1942, 10, obr. 2; NOVOTNÝ 1958b, 23, tab. XXX : 1; VLADÁR 1979, obr. 22, 23) nese čitelné stopy šikmo malovaných pruhů na výduti, které jsou vykládány jako symbol zúrodnujícího deště (PAULÍK 1980, 31), tedy malbu, která patrně souvisí s funkcí předmětu.

Zoomorfni nádobky MMK nelze považovat za realistické v pravém slova smyslu. Nanejvýše lze hovořit o věrnějším zpodobení určitých částí zvířecího těla (hlava, ocas, nohy), ale i tu ve všeobecném provedení. Odtud pramení i rozpaky nad zoologickou interpretaci: hlavy exemplářů z Bošovic, Postoupek-Hradiska a částečně i z Jaroměřic n/R jsou kozlí (u jaroměřického tvaru značně kontaminované se znaky lidského obličeje); kozlí hlavu představuje zřejmě i fragment ze Střelíc II — *tab. 136 : 2* —, zatímco boskovštejnské torzo — *tab. 139 : 1* — by mohlo být interpreto-

Obr. 84. Boskovštejn (?) — Obr. 85. Střelice I.

váno jako býčí. Trup však kozímu tělu odpovídá přibližně jen u postoupeckého předmětu. Jinak jsou zavalitá oblá těla nádobek — *tab. 135 : 2, 138 : 1, 2, 137 : 1* — podobná spíše vepřům. Ptačí asociace tvarů ze Střelice a Rymic je pak nepochybná, ale bližší určení není možné. Stejně jako v případě volné plastiky je i tu jen výjimečně zobrazen některý ze znaků, který by dovolil určení pohlaví zvířete: převažují zřejmě samci, vyslovených dokladů samicích jedinců není.

Zpodobené zvíře této skupiny památek je zachyceno vždy v základní stojící póze s hlavou přirozeně vztyčenou, bez náznaku jakéhokoli pohybu; ležící nebo pasoucí se živočich je ostatně i v mladším pravěku zobrazen jen velmi zřídka (PODBORSKÝ 1982, 31, *tab. VI : 1*).

Obr. 86. Boskovštejn — Obr. 87. Telnice (?).

Zoomorfní nádobky otevírají v neolitu střední Evropy zcela novou výtvarnou tradici. Nejstarší náleží již lidu s lineární keramikou, ale jsou vzácné. Velmi důležitý je nález zoomorfika s realistickými znaky prasete z Tiszacsege v maďarském Potisi (KALICZ—MAKKAY 1977a, 165, tab. 4 : 8a, b), pocházející z jámy s materiálem alföldské lineární keramiky s příměsí střípků pozdní fáze skupiny Szatmár: jde jednak o jeden ze starobylých a relativně realisticky provedených exemplářů ve střední Evropě, jednak o tvar s nálevkou na hřbetě; z lengyelských zoomorfních nádob mají nálevku jen slovenské tvary z Abrahámu a zadunajské ze Zengövárkony a vzájemná souvislost — vzhledem k nálevce, v neolitu jinak neznámé — již byla zdůrazněna (VLADÁR 1979, 36). Zoomorfika lidu s vypíchanou keramikou pak jsou pravděpodobně až výsledkem kontaktů s lengyelskou civilizací (PODBORSKÝ 1982, 19n). Hlavní příliv těchto esteticky působivých keramických tvarů nastává v době lengyelské. Tradice jejich výroby pak nezanikla ani v eneolitu, naopak: zoomorfní a ornitomorfní nádobky se objeví jak v epilengyelských skupinách, tak v kultuře nálevkovitých pohárů, především ve fázi Jevišovice C₁ — Ohrozim-Boleráz (PAVELČÍK 1958, tab. IX; PLESOVÁ 1964; PODBORSKÝ 1982, 27n, 46n), zatímco v bádenském komplexu zatím chybějí (PAVELČÍK 1982, 279n), aby se znovu výrazně prosadily v jižních skupinách slavonského okruhu a s určitými přeryvy přetrvávaly vlastně celý pravěk až do rané doby dějinné a v obnovené podobě našly oblibu i ve středověku ve tvaru akvamanilií.

6.3. POKLIČKY SE ZOOMORFNÍ RUKOJETÍ

Na sídlištích lidu s MMK se vyskytují poměrně často malé keramické tvary s vyšší nebo nižší kuželovitou dutou základnou, z níž vyrůstá držadlo, vybíhající nejčastěji ve dvoustrannou zoomorfní rukojeť. Jsou považovány za pokličky na nádoby, ačkoli do ústí užitkových nádob nikterak nezapadají a i z jiných důvodů je málo pravděpodobné, že skutečnou funkci pokliček běžné keramiky plnily. Snad jen ojedinělé velké tvary, jež reprezentuje fragment z Jaroměřic n/R — *tab. 146 : 4* — s dvojkonickou rovnou bází, jejíž spodní kónus mohl dobře utěsnit ústí běžné hrncovité nádoby (na spodku této poklice je zřetelný otisk listu — *obr. 95*), mohly mít praktický význam. Tuto myšlenku podporuje navíc soudobá existence skutečných, byť nepočetných velkých poklic s plochou terčovitou základnou nebo i s dutým kuželovitým tělem a jednoduchou páskovou či válcovitou rukojetí (PODBORSKÝ—KAZDOVÁ—KOŠTŮŘÍK—WEBER 1977, 114, *obr. 22 : 68 : 3—5, 7*); doposud se tyto praktické poklice vyskytly výhradně v nálezových profilech mladé MMK, jak ukazuje i exemplář z Kramolína — *tab. 142 : 7* —, který stojí asi na přechodu mezi pokličkami se zoomorfní a prostou válcovitou rukojetí.

Menší zoomorfní pokličky nejsou nikterak vzácné: v této práci je registrováno celkem 60 těchto předmětů — *tab. 141—146* — ze 30 lokalit a toto číslo určitě není konečné. Objeví se v celém vývoji MMK s výjimkou fáze IIc, kdy se užívaly již výlučně jen praktické pokrývky nádob.

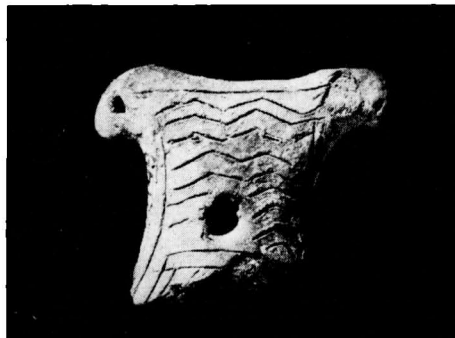

Obr. 88. Těšetice-Kyjovice, obj. 4 — Obr. 89. Brno-Komín.

V celém souboru naprosto převažují tvary s vyšší nebo nižší plochou rukojetí, zakončenou nahore na obou stranách více či méně stylizovanou zvířecí hlavou. Exemplář z Boskovštejna — *tab. 141 : 3* — je zcela ojedinělý: má držadlo vymodelováno v podobě zaječích slechů a také stylizovaný obličej připomíná nejvíce zajíce; zaječí uši jsou tu místo obvyklých výběžků se zvířecími hlavami. Podobně ojedinělý je exemplář ze Střelic III — *tab. 144 : 5* — se 3 protilehlými válcovitými výstupky, a poškozený tvar z Jaroměřic n/R, který má obyčejné válcovité držadlo zakončené kulovitou hlavicí — *tab. 142 : 6*.

Naprostá většina pokliček je však provedena podle jednotné normy, i když každý kus zůstává originálem. V plochem držadle se často objeví kulatý otvor — *tab. 141 : 1, 2, 4, 142 : 1, 3, 5, 143 : 3, 4, 144 : 3, 7, 9* —, výjimečně i 2 otvory — *tab. 143 : 2* —, nebo prolomené okénko — *tab. 141 : 5, 6, 145 : 6*. Prolomení shledáme i z obou bočních pohledů na zvoncovitě rozšířeném držadle pokličky z Boskovštejna — *tab. 141 : 5*. Na exempláři z Telnice — *tab. 143 : 5* — je při pohledu shora patrna mezi zvířecími hlavami mělká úzká prohlubeň, která patrně souvisí s ideou prohlubní ve hřbetě zoomorfních nádobek. Zlomek ze Znojma-Novosad — *tab. 144 : 4* — napodobuje přímo zvířecí tělo i s hlavou, není však jisté, že pochází opravdu z pokličky. Miniaturní exemplář z Křepic I —

Obr. 90. Brno-Komín — Obr. 91. Rozdrojovice.

tab. 142 : 2 —, pokud jde skutečně o držadlo pokličky (spodek předmětu ukazuje, že zvířátko je od něčeho odloupnuto), je pak zvláštní tím, že je koncipováno nikoli jako dvojstranné zoomorfní držadlo, nýbrž jako běžná miniaturní figurka zvířete (berana či psa?). Tentýž — jednostranný typ zoomorfní rukojeti pokličky předvádějí ještě oba malované exempláře z Prstic — *tab. 145 : 3, 4*; šlo tu evidentně vždy o klasickou zvířecí figurku, jejíž nohy mohly být připojeny (pomocí dřevěné výztuhy nebo čepu) k plášti pokličky.

Hlavy na koncových výběžcích držadel poklic se nejvíce podobají kozím (kozlím) protomům, ačkoli může jít i o hlavy býčí. Málokdy je

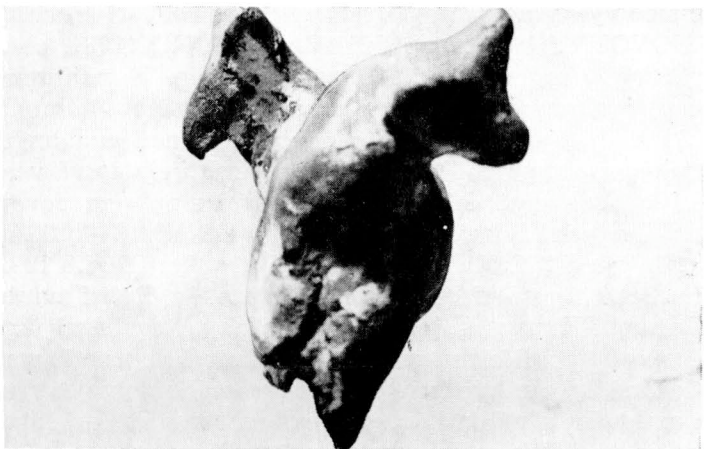
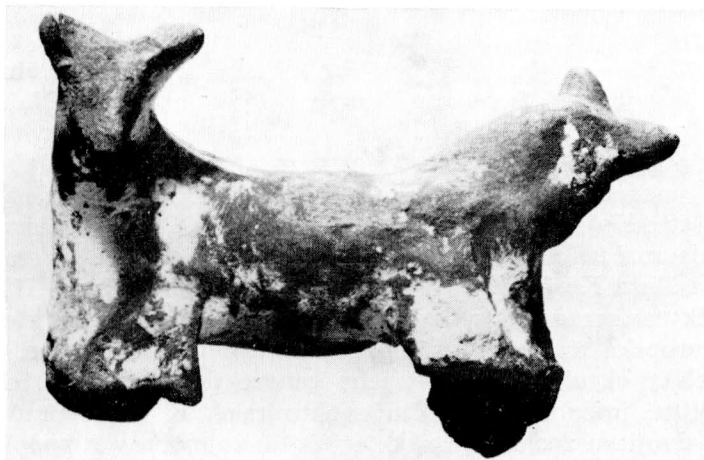
Obr. 92. Výčapy-Stěpánovice — Obr. 93. Křepice I.

stav předmětu, včetně dochovalosti hlav, takový, aby se dalo jednoznačně určit o jaké zvíře šlo. V případě bíle malovaného držadla z Kostelce n/H — *tab. 143 : 1* — jde asi o liščí hlavy, čemuž napovídá i modelace svalnatého krku zvířete, zachycující pohyb. Podobně masivní bíle malované torzo ze Střelic II/ml. (V. VILDOMEČ 1966, obr. 7), koncipované v poměrně realistickém duchu, má asi býčí hlavu s vyznačenými očima a tlamou; nedobrá čitelnost bílé barvy, jejíž zbytek ulpěl v jakémsi geometrickém útvaru na čele jedné z hlav, dala podnět v tomto případě k úvahám o zpodobení býka s magickou značkou na čele.

Jinak ale jsou zvířecí hlavy na držadlech pokliček — a to i ty realističtější — podány vždy jen jako abstrakta. Stylizace hlav je někdy dovedena až do nesrozumitelnosti — *tab. 141 : 2, 4, 143 : 5, 144 : 1, 3, 7* —, jindy je vrácena zpět ke srozumitelnější podobě — *tab. 142 : 5, 8, 144 : 8*. V některých případech vlastně již ani o zoomorfní držadla nejde — *tab. 142 : 3, 145 : 5* —, jen celkové pojetí rozšiřující se rukojetí dává tušit souvislost s klasickými tvary.

Na dvojhlavých držadlech pokliček je v řadě případů zachycený pohyb: na exempláři ze Střelic II — *tab. 144 : 6* — je jedna z hlav odchýlena asi o 90° ze směru osy celé rukojeti. Známky pohybu jeví i velmi ploché držadlo z Těšetic-Kyjovic — *tab. 144 : 7* — a nejméně je zvíře v pohybu zachyceno na již zmíněném bíle malovaném exempláři z Kostelce n/H.

Pokličky se zoomorfni rukojeti jsou relativně častěji zdobeny než zoomorfni nádoby, ale běžné to ani tentokrát není. Vhloubená výzdoba se — pokud nebereme v úvahu vyznačení rysů zaječí tváře na exempláři z Boskovštejna — nevyskytuje téměř vůbec; zcela výjimečný je

Obr. 94a, b. Kostelec n/H.

nález z Rozdrojovic — *tab. 144 : 3* — s ostře rytou výzdobou klikatek a šrafovaných trojúhelníků, který bez nálezových souvislostí nelze blíže hodnotit: s jordanovskou skupinou nesouvisí a ve fázi Ib, pro niž by technika rytí svědčila nejvíce, nemá zatím analogii. Ryté klikatky se zachovaly také na zbytku držadla pokličky z Drnovic, ale tam není jisté, nejde-li již o předmět jordanovské skupiny.

Malování se zachovalo na 9 exemplářích, tj. na 15 % registrovaných pokliček; z toho 6 kusů má žluto-červenou polychromii fáze Ia nebo Ib, 3 kusy bílou monochromii II. stupně MMK.

Nejkrásnější malba se nalézá na obou exemplářích z Prštic: Menší figurka kozla (?) má v červeně pomalovaném povrchu žlutými pruhy na obou bocích vyznačen snad postroj k zápřahu (?) — *tab. 145 : 3a, a', d.* Větší, rovněž asi kozlí soška je pomalována po celém povrchu systémem červených elips ve žlutém pozadí — *tab. 145 : 4* —, tedy standartní ornamentací fáze Ia MMK.

Polychromní malování je dále dochováno na 2 pokličkách z Horákova — *tab. 142 : 8* —, na větším plochém držadle z Brna-Komína — *tab. 144 : 9* — a na rovněž velkém hráněném torzu z Brna-Maloměřic — *tab. 146 : 1*; ve všech případech jde o inventář fáze Ib. Jiných dokladů polychromie pokliček není. Ani z lépe prozkoumaných lokalit se malované pokličky nedochovaly, což překvapuje zvláště pro fázi Ia: např. exemplář z Těšetic-Kyjovic — *tab. 141 : 2* — je na povrchu červenohnědě hlazený, ale malován nebyl. Pastózní bílý nátěr pak měly zmíněné pokličky fáze IIa z Kostelce n/H., Výčap-Štěpánovic a Střelic II/ml.

Pokličky se zoomorfní rukojetí jsou zcela novými tvary, které v místní střeoevropské tradici staršího neolitu neměly předchůdce. Je to typ pro lengyelský okruh příznačný; jeho geneze tkví v předlohách balkánského neolitu, jmenovitě v kultuře butmírské. K největšímu rozšíření pokliček s dvojitou zoomorfní rukojetí došlo zejména v západolengyelské oblasti, v rámci figurální výtvarné fascinace zvláště na Moravě. Analogické tvary se sice vyskytnou i na západním Slovensku (Nitrianský Hrádok, Santovka: NOVOTNÝ 1958b, *tab. XXIV : 5*; PAVŮK 1981, obr. 66), jsou tu však spíše výjimkou než pravidelným artiklem. V maďarské lengyelské kultuře se vyskytnou pokličky s držadly v podobě ptáků (KÁROLYI 1982), z Dolního Rakouska je známo několik jedinců podobných moravským. Pokličky se zoomorfní rukojetí se objeví překvapivě v obdobných tvarech také v tiszapolgáarské kultuře a jsou tu právem považovány za produkt vlivu lengyelské malované keramiky (BOGNÁR—KUTZIÁN 1963, 265n, spec. 270, *tab. LXXXIV : 1a, LXXXIX : 1a, 2a*; IDOLE 1972, *tab. 25*). Tradice neolitické figurální plastiky se ostatně v Potiši udržuje až do horizontu Lažňany-Hunyadihálom, jak jsem na to poukázal již výše.

Těžiště výroby pokliček se zoomorfní rukojetí tkví na Moravě v době vlastní malované keramiky; koncem lengyelského vývoje v souvislosti se zánikem malování a výtvarných projevů vůbec (fáze IIc) končí i jejich výskyt. Tradice pokliček se zoomorfní rukojetí se tedy ve středním Podunají, ani na Moravě samotné nevytvořila. Ani v komplexech s nálevkovitými poháry či s kanelovanou keramikou se nevyskytují.

6.4. ZOOMORFNÍ VÝČNĚLKY

Zoomorfní výčnělky jsou nejrozšířenější výtvarnou aplikací na lengyelské keramice v nejširším územním i časovém rozsahu. Jde o prosté stylizované figurální motivy, nejčastěji zvířecí hlavy, vyskytující se na nádobách místo obyčejných pupků, dále o držadla (ucha) keramiky či jejich symboly — *tab. 148 : 7, 150 : 3—5* — a o stylizace na okrajích nádob — *tab. 147 : 7*.

Obr. 95a, b. Jaroměřice n/R.

V tomto přehledu je registrováno 32 zoomorfních výčnělků (z toho násobené exempláře na téže nádobě, např. na známé střelické váze, jsou do statistiky započítány vždy jen jako jediný kus) z 22 lokalit, ale právě v této kategorii památek by se našlo jistě ještě více dokladů, které ovšem nemohou nikterak změnit celkovou jejich charakteristiku. Odlišení výčnělku obyčejné nádoby od hlavy samostatné zvířecí sošky, příp. zoomorfní nádoby není v řadě případů možné a tak je pravděpodobné, že ve shromážděném souboru na tabulkách 147—150 nejde jen o prosté

Obr. 96. Kramolín — Obr. 97. Znojmo-Novosady.

zoomorfní výčnělky, nýbrž i o fragmenty jiných kategorií zoomorfní plastiky.

Kromě hyperstylizovaných krátkých výčnělků v podobě symbolické trojúhelníkovité hlavy — *tab. 147 : 4, 9, 11, 148 : 2, 4, 150 : 1* —, které se objeví v MMK (PODBORSKÝ 1970b, *tab. XXV : 3*) stejně jako v kterékoli jiné oblasti lengyelského okruhu, jsou k dispozici některé zajímavější a realističtější exempláře. Poměrně realisticky zpracovaná je býčí hlava z Lesůnek II — *tab. 147 : 10* — s naznačenýma očima, nozdrami a ústy; jí podobná je hlava ze Střelice — *tab. 148 : 3* —, vykazující známky rotace krku. Značný realismus shledáme i na pozoruhodné malované hlavě kozla z Hlubokých Mašůvek III/st. — *tab. 149 : 5*; je nasazena na ohnutém krku a má kromě odlomených rohů, uší, očí, nozder a úst naznačenou i typickou kozí bradku. Vcelku realisticky je modelována i úzká kozlí hlava s plasticky naznačenýma očima z Prštice — *tab. 148 : 5*. Schematičtější provedené jsou další hlavy, např. z Vrahovic-Čechůvek, která má symbolicky naznačené dozadu zahnuté beraní rohy — *tab. 148 : 6* —, nebo

z Lesůnek I, Střelic a Boskovštejna I — *tab. 149 : 1—3* —, které mají výraz býčí tváře, ale odlomené rohy, což ztěžuje jejich zoologickou interpretaci. Ojedinelý je exemplář z Kramolína — *tab. 150 : 2* —, zpracovaný v podobě široké hlavy s manýrysticky pojatou rozevřenou tlamou; vzhled této umělecké hříčky činí dojem fantastického tvora se základními rysy kravské tváře.

Zvláštní jsou dále 2 sobě podobné výčnělky z Výčap-Štěpánovic — *tab. 147 : 8* — a z Lučce (PODBORSKÝ 1970b, *tab. XXX : 1*), které jen velmi vzdáleně napodobují kozí hlavy; vůbec by tak nemohly být interpretovány, kdyby nebylo známé vázy ze Střelic II/ml., na jejíž výduti jsou 4 podobné, i když přece jen poněkud realističtější vytvořené kozí hlavy. Výčnělek tohoto typu má však zřejmě větší časoprostorový rozptyl, jak svědčí jeho analogie již z protovinčanského horizontu (KALICZ 1980b, *tab. 8 : 11*), železovského typu i z prostředí středoněmecké lineární keramiky (KAUFMANN 1976c, 74, obr. 12 : f).

Střelické váze, zcela ojedinelé a z mnoha důvodů vědecky velmi významné, věnuji nakonec zvláštní pozornost:

Její nálezcce a restaurátor F. VILDOMEČ ji sám publikoval a popsal její nálezcové okolnosti (1940a). Našla se rozbitá (přes 150 střepů) v jámě na sídlišti; její fragmenty byly rozptýleny po celé jámě, chybělo jen dno a některé nepodstatné menší střípky. Po slepení vznikl mimořádně esteticky účinný tvar štíhlé vázovité nádoby (v 380 mm), kterou nálezcce považoval za typickou pro svůj stupeň II/1 (dnes IIa) MMK. Pod úzkým rozevřeným okrajem jsou k vnějšímu povrchu nádoby připojeny ve svislé poloze periodicky rozmístěné 4 kozlí figurky — jako pomyslná ucha; jde o jediný případ, kdy jsou zvířecí protomy zjištěny v původní poloze na nádobě. Ukazuje to na velkou variabilitu aplikace zoomorfního motivu v lengyelské kultuře. — Na největší výduti této vázy pak jsou již zmíněné 4 kozí hlavičky, dávající opět přesnou představu o situaci zoomorfních výčnělků na keramice. Na těle nádoby jsou kromě těchto plastických zoomorfních aplikací ještě figurální lidské a geometrické ornamentační obrazce, provedené vypíchanou technikou, nesoucí ještě dnes zbytky bílé barvy (srov. výše sub 5.2.1.3).

Určení zvířecího druhu, zpodoběného zoomorfními výčnělky, není snadné. Zásadně nelze považovat je paušálně za býčí hlavy. V některých případech o býčí protomy skutečně asi jde — *tab. 147 : 10, 148 : 3, 149 : 2* —, ale zcela určité je zachycen i beran — *tab. 148 : 6, 7* — a kozel — *tab. 148 : 5, 149 : 5* —, v případě držadla z Dřevohostic snad i pták — *tab. 150 : 5*. Na fragmentu raně lengyelské nádoby ze Sé ze západního Maďarska je aplikován výčnělek v podobě naturalisticky provedené hlavy prasete domácího (KÁROLYI 1982, obr. na str. 12). Lze tedy očekávat, že zoomorfní výčnělky na keramice mohou zpodobovat kterýkoli druh soudobé domácí fauny. V mnoha případech pak skutečně nešlo ani tak o vystižení konkrétního zvířecího druhu jako spíše o abstrakt domestikovaného zvířete.

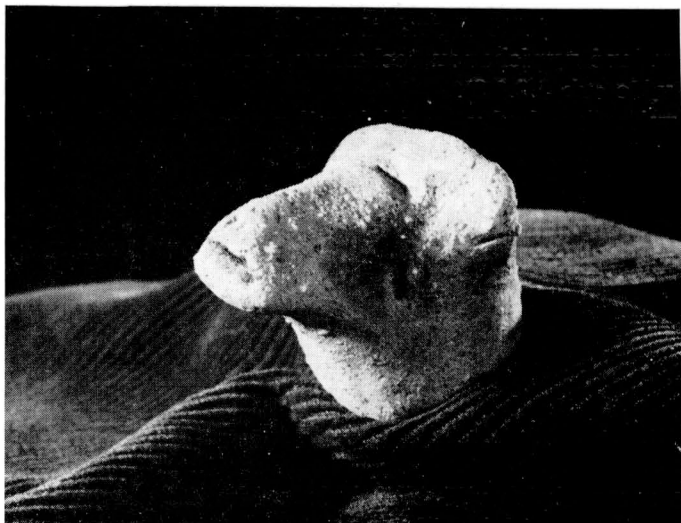
Výzdoba zoomorfních výčnělků byla evidentně přizpůsobena základnímu dekoru a tvaru nádoby. Najdeme tu pestře polychromované exempláře — *tab. 147 : 1—3, 9* — i tvary monochromně červené nebo žluté

Obr. 98. Prštice — Obr. 99. Boskovštejn I.

natřené — tab. 148 : 1, 4, 149 : 5 —, i kusy se stopami ryté, tečkované a vypíchané výzdoby — tab. 149 : 1, 150 : 1. Řada jedinců zdobena nebyla vůbec.

Zoomorfní výčnělky jsou v neolitu velmi běžným projevem výtvarného vyjádření životních ideí zemědělců a současně i dokladem obecně rozšířených mýtů o vegetativních silách přírody. Nejsou omezeny jen

Obr. 100. Lesůňky II.

na lengyelský okruh; najdeme je často již v materiální kultuře lidu s lineární keramikou, poměrně hojné jsou i na mladší vypíchané keramice — zde často již pod vlivem MMK (KAUFMANN 1976b, 79) —, běžné jsou i v epilengyelské jordanovské skupině a jiných soudobých kulturách a volné pokračování nalezly i ve výtvarném projevu bádenského komplexu.

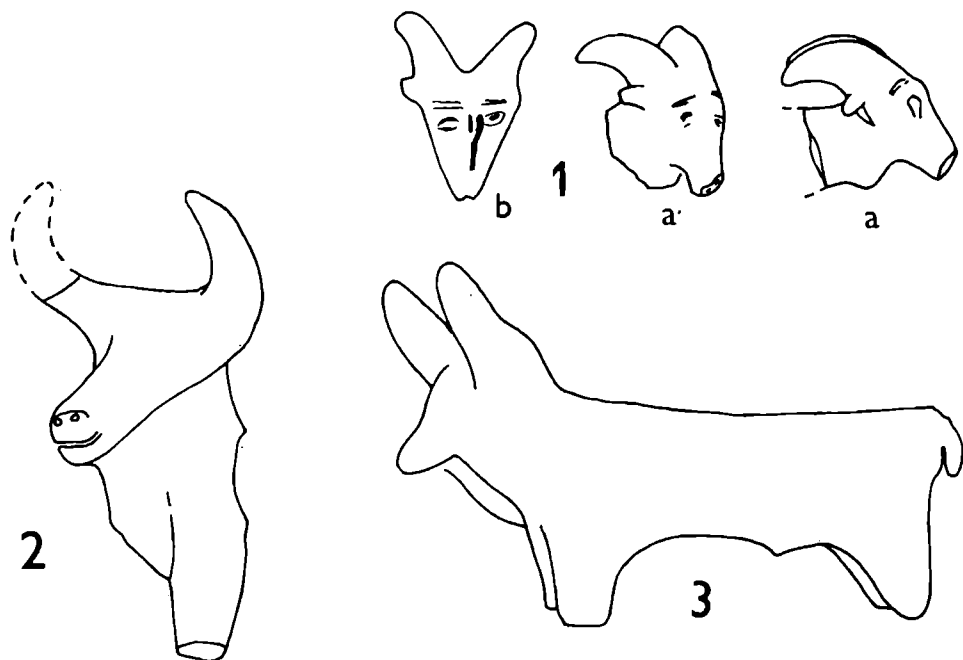
6.5. POKUS O ZOOLOGICKOU INTERPRETACI

Pokus o zoologickou interpretaci jedinců shromážděného souboru zoomorfni plastiky může být posuzován jako málo objektivní a tudíž nevýznamný. Vzdát se však lákové možnosti pohledu na dobytkařskou, případně i loveckou složku života lidu s MMK prismatem jeho umělecké tvorby? Soudím, že takový pokus je na místě; musíme ovšem vycházet z předpokladu, že figurální plastika je — alespoň do určité míry — zoologicky určitelná a že reflex jednotlivých živočišných druhů v plastice zhruba odpovídá skutečnému stavu hospodářského života mladého neolitu.

Za tím účelem jsem provedl zoologické určení zvířecích sošek a dalších typů zoomorfni plastiky lidu s MMK, často za přímé spolupráce zoologa, a v úzkostlivé snaze vyhnout se jednostranné generalizující interpretaci. E. PLESLOVÁ kdysi poukázala na skutečnost, že k jednostrannému posuzování zoomorfik dochází v určitých zemích pod vlivem některého dominantního exempláře, např. v Polsku podle pověstné plastiky berana z Jordanówa (PLESLOVÁ 1964, 298, 300). V české a německé literatuře převládal v tomto ohledu stereotyp býka, asi díky zjednodušenému přejímání předovýchodních představ; myšlenky o primárním významu býka, jehož sošky se vyskytují často v souvislosti s ženským „božstvem“, byly tradovány i v souvislosti s ukrajinskou, zejména pozdně tripylskou kulturou (CEHAK 1933, 193; BULANDA 1947, 9; BIBIKOV 1953, 266). V případě jednotlivých typů zoomorfni plastiky lidu s MMK jsem již na problémy jejich zoologické interpretace poukázal.

Pokusil jsem se tedy, často vědomě přísně, určit druh zvířete tam, kde to objektivně bylo možné alespoň na základě některého charakteristického rysu živočišného druhu. Stejně jako antropomorfni plastika je i většina exemplářů zoomorfni terakot značně stylizována. Dokladů naturalistické modelace sošky s dochovalými detaily hlavy (rohy) typu beraní figurky z Nosocic (OSTROWSKA 1953, 152, obr. 4), kozí hlavy z Luky Vrublevecké (BIBIKOV 1953, tab. 115 : a) či býčích (volských?) figurek z Košilovců (CEHAK 1931, 193, tab. IX : 1, 2, 4) je v celém středoevropském neolitu velmi málo a z Moravy vlastně nejsou známy vůbec. Za těchto okolností je zoologická interpretace plastik dosti nesnadná. Největším problémem zůstává rozlišení býčích (volských) a kozlích, resp. kozích či ovčích nebo beraních hlav, zvláště u jedinců stylizovaných do jednoduššího abstraktu zvířecí hlavy; v této oblasti se skrývá možnost chyb určení zvířecího druhu. Srovnáním kozí hlavy z Luky Vrublevecké s volskými (býčími) hlavami z Košilovců — tab. V : 1, 2, 3 — se však

nabízí určité východisko přesnější zoologické interpretace podle rohů toho kterého zvířete (ŠEDO 1986): kozí hlava má při pohledu zepředu výrazně trojúhelníkovitou podobu a její rohy vyrůstají přesně ve směru boční linie hlavy vzhůru, zatímco volské rohy vybíhají oble do stran

Tab. V. Rozlišení býčích a kozích hlav podle nasazení rohů. 1 — Luka Vrubleveckaja (podle S. N. Bibikova). 2, 3 — Košilovce (podle H. Cehakové).

(srov. NIŤU 1972, obr. 27 : 5). Zcela podobně oble do stran jsou nasazené rohy na býčích hlavách na výčnělcích na mladší lineární, resp. železovské keramice na Slovensku (PAVŮK 1981b, obr. 45—46). Podle tohoto měřítka by v souboru moravské zoomorfni plastiky převažovali drobní převýkavci nad býky.

V žádném případě tedy není možno uvažovat pro střední Evropu o jednostranném býčím kultu jako protipólu ženského božstva obdobně, jako je tomu v Přední Asii a ve Středomoří v eneolitu a době minójské. Ostatně nejen býk, ale i jiná domácí zvířata, jmenovitě koza a prase (z ostatních např. žába), jsou v lidových pověrách v mnoha odlišných civilizacích spojována s kultem plodnosti a úrody (BIBIKOV 1953, 266; POKORNÁ 1983, 107, obr. 1). Kult býka je zřejmě již mladší, vyspělejší a poněkud specializovanou variantou původní obecné symbolizace domácí fauny v oblasti uctívání vegetativních sil přírody.

Zpracovaný soubor zoomorfni plastiky lidu s MMK čítá 205 exemplářů. Z toho je 97 kusů volné plastiky, 16 kusů zoomorfni nádobek, 60 kusů pokliček se zoomorfni rukojetí a 32 kusů výčnělků v podobě zvířecí hlavy.

Z uvedených 205 exemplářů bylo zoologicky určitelných 118 jedinců, tj. 57,57 %; 87 kusů, tj. 42,43 %, se určit nedalo. Ze 118 zoologicky interpretovaných exemplářů představuje 106 kusů, tj. 89,83 %, domestikovaná zvířata; pouze 12 jedinců, tj. 10,17 %, zpodobuje lovnou faunu.

Z domácích zvířat vychází ze statistického přehledu následující zastoupení jednotlivých druhů: drobní přežvýkavci (ovce, koza) — 58 kusů, tj. 54,71 %; prase — 29 kusů, tj. 27,36 %; skot — 14 kusů, tj. 13,21 %; pes — 5 kusů, tj. 4,72 %.

Ve srovnání s předběžnou osteologickou analýzou materiálů ze sídliště v Těšetických-Kyjovicích (FEJFAR 1976, 191) dochází zde k disproporcii především v zastoupení skotu (cca 20 % oproti 13,21 %) a drobných přežvýkavců (cca 11 % oproti 54,71 %). Je možné, že tato disproporce je dána nesprávným určením některých plastik (což bylo předem vzato v úvahu), je však také možné, že její příčiny bude nutno hledat jinde.

Z lovné fauny se nejčastěji (4 kusy) objevuje medvěd, 3× je zastoupen pták, 2× zajíc, ostatní druhy — liška, želva, ryba — se vyskytly jen jednou.

K předvedenému pokusu zoologické interpretace drobné plastiky neznám srovnání. Z jednotlivých zemí střední Evropy také nejsou k dispozici srovnatelné pramenné soubory. Je tudíž nutno spokojit se jen obecným zjištěním, že byla modelována domácí zvířena (MÜLLER—KARPE 1974a, 212; KAUFMANN 1976b, 79), a pak konstatováním, že v neolitické zoomorfni plastice je zobrazován nejčastěji býk (vůl), beran, ovce, koza, prase a pes (CEHAK 1931, 193; BIBIKOV 1953, 266n).

Statistický přehled č. 3. Zoologická interpretace zoomorfní plastiky lidu s MMK

č.	Zvířecí druh	pes	ovce koza	skot	prasce domácí?	liška	medvěd	zajíc	čelva	pták	ryba	Neurčitelné				celkem podle typů ZP				
												S	ZN	ZP	ZV					
1	ARCHLEBOV (Hodonín)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	1	-	-	-	1
4	BOSKOVŠTEJN (Znojmo)	-	-	1ZP	-	-	-	-	-	-	-	3S	2ZN	-	-	4	2	2	-	8
5	BOSKOVŠTEJN (Znojmo) I	-	-	1ZV	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	-	-	2	-	-	1	3
7	BOŠOVICE (Vyškov)	-	1ZN	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
5	BRNO-HOLÁSKY	-	-	1ZP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
8	BRNO-KOMÍN	-	-	2ZP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
9	BRNO-KRÁLOVO POLE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1ZP	-	-	-	1	-	1
10	BRNO-LÍŠEŇ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
11	BRNO-LÍŠEŇ I	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
12	BRNO-MALO- MĚŘICE	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
12	BRNO-OBRÁNY	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1S	-	1ZP	-	-	-	1	-	2
14	BRNO-ŽABOVŘESKY	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1ZP	-	-	-	1	-	1
18	CTIDRUŽICE (Znojmo)	-	-	-	-	2S	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	6	-	-	-	6
19	DIVÁKY (Břeclav)	-	-	1ZV	-	-	3S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
20	DOLNÍ NĚMČI (Uh. Hradiště)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2S	1ZN	-	-	2	1	-	-	3
23	DRŇOVICE (Vyškov)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1ZP	-	-	-	1	-	1
24	DŘEVOHOSTICE (Přerov)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1ZV	-	-	-	1	1
25	DUKOVANY (Třebíč)	-	-	1ZV	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
26	GREŠLOVÉ MÝTO (Znojmo)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	1	-	-	-	1
27	HLUBOKÉ MAŠŮV- KY (Znojmo) II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1ZP	-	-	-	1	-	1
27	HLUBOKÉ MAŠŮV- KY (Znojmo) III/st.	-	1S	-	1ZV	-	-	-	-	-	-	8S	1ZN	8ZP	-	9	1	8	1	19
29	HLUBOKÉ MAŠŮV- KY (Znojmo) III/ml. HORÁKOV (Brno-venkov)	-	-	1ZV	-	1ZP	-	-	-	-	-	1S	-	2ZP	-	1	-	3	1	5
32	HULÍN (Kroměříž)	-	-	4ZP	-	-	1S	-	2ZV	-	-	-	1ZN	-	-	1	1	4	2	8
33	JAROMĚŘICE n/R (Třebíč)	-	1S	1ZN	2ZV	-	2S	-	-	-	-	3S	-	3ZP	-	6	1	3	2	12
34	JEZEŘANY-MARŠO- VICE (Znojmo)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1ZN	-	-	-	1	-	-	1
35	KLENTNICE (Břeclav)	-	-	-	-	-	1ZN	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
37	KOBERICE (Vyškov)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1ZP	-	-	-	1	-	1

č.	Zvířecí druh	peř	ovce	koza	skot	prase domácí?	liška	medvěd	zajíc	želva	pták	ryba	Neurčitelné				celkem		
													S	ZN	ZP	ZV			
39	KOSTELEČ n/H (Prostějov)	-	-	-	-	-	-	1ZP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
40	KRAMOLÍN (Třebíč)	-	-	-	-	-	-	-	3S	-	-	-	-	-	-	-	-	4	
42	KŘEPICE (Znojmo) I	-	-	1ZP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
45	LESŮNKY (Třebíč) I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	-	-	1	
45	LESŮNKY (Třebíč) II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
46	LESŮNKY (Třebíč) I	-	1S	1ZN	1ZV	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	
46	LESŮNKY (Třebíč) II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
48	LHÁNICE (Třebíč)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	
50	LULEČ (Vyskov)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2S	1ZP	1ZV	-	-	-	1	
51	MĚLČANY (Brno-venkov)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	-	-	1	
52	MOHELNICE (Zábřeh) I	-	-	-	1ZP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
52	MORAVSKÉ KNINI- CE (Brno-venkov)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
53	MYSLEJOVICE (Prostějov)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	-	-	1	
54	NEDAKONICE (Uh. Hradiště)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	-	-	1	
60	OPATOVICE (Vyskov)	-	-	-	1ZV	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
63	PLAVEČ (Znojmo) II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
65	PODOLÍ (Brno-venkov)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	-	-	1	
66	POPŮVKY (Brno-venkov)	-	-	-	1ZV	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
67	POSTOUPKY-HRA- DIŠKO (Kroměříž) I	-	-	1ZN	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
68	PRŤTICE (Brno-venkov)	-	1S	-	2ZP	1ZV	-	-	-	-	-	2S	-	3ZP	-	3	-	5	
70	ROZDROJOVICE (Brno-venkov)	-	-	-	1ZP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
71	RYMICE (Kroměříž)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
71	STŘELICE (Znojmo)	-	1S	-	1ZP	3ZV	-	-	-	-	-	1S	-	1ZN	1ZN	3S	2ZN	4ZP	10
71	STŘELICE (Znojmo) I	-	-	-	1ZP	-	1S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
76	STŘELICE (Znojmo) II	-	4S	1ZN	2ZP	2ZV	-	1ZP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
76	STŘELICE (Znojmo) III	1S	1S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
78	TELNICE (Brno-venkov)	-	-	-	-	1ZP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
80	TĚŠETICE-KYJO- VICE (Znojmo)	-	-	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	-	4S	-	1ZP	-	-	7
80	VEDROVICE	3S	2S	-	2ZP	2ZV	-	-	-	-	-	2S	-	3ZP	-	-	-	-	12
83	VEDROVICE (Znojmo) II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1ZP	-	-	-	-	1

Statistický přehled č. 3. Zoologická interpretace zoomorfni plastiky lidu s MMK – pokračování

č.	Lokalita (okres)	pes	ovce — koza			skot	prase domácí?		liška	medvěd	zajíc	želva	pták	ryba	Neurčitelné				celkem podle typů ZP				celkem						
			S	ZN	ZP		ZV	S							ZN	ZP	ZV												
88	VRAHOVICE-ČE- CHŮVKY (Prostějov)	-	-	-	-	1ZV	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1		
89	VYČAPY-ŠTĚPÁNO- VICE (Třebíč)	1S	1S	-	1ZP	1ZV	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12V	5	-	1	2	8	1		
90	VYŠKOV-DĚDICE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12V	1	-	-	1	1	1		
91	ZNOJMO I	-	-	-	1ZP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2	1		
93	ŽOPY (Kroměříž) I NEZNÁMÉ NALEZIŠTĚ	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	1S	-	-	-	-	-	-	1S	-	-	-	3	-	-	-	-	3		
Celkem		5S	13S	5ZN	20ZP	20ZV	4S	4ZP	6ZV	26S	1ZN	2ZV	1ZP	4S	1S	1ZP	1S	1S	2ZN	1S	41S	8ZN	34ZP	4ZV	97	16	60	32	205
		5	58				14			29			1	4	2		1	3			1	87				205			
%		2,44	28,29				6,83			14,15			0,49	1,95	0,98		0,49	1,46			0,49	42,43				100			